

**І.М. Копиця, магістрант
О.В. Смагло, аспір.**

Житомирський державний технологічний університет

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЮ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

(Представлено д.е.н., доц. Петруком О.М.)

Досліджено та проаналізовано системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом зарубіжних країн, розглянуто спільні та відмінні риси організації фінансового моніторингу іноземних держав.

Ключові слова: легалізація (відмивання) доходів, фінансовий моніторинг.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Україна стоїть на шляху соціально-економічних перетворень, які спрямовані на максимальне наближення фінансово-кредитних відносин до рівня провідних країн світу. Динамічний розвиток економіки пов'язаний не тільки із позитивними зрушеннями у фінансовій, банківській, соціальній та інших сферах, але й із негативними явищами, що набувають міжнародних масштабів. До них відносять функціонування нелегального сектору економіки, а отже “тіньового капіталу”, фінансовий тероризм, легалізація (відмивання) доходів.

Аналіз результатів останніх досліджень і публікацій. Проблемам виникнення тіньової економічної діяльності як у світовому масштабі, так і в Україні присвячені наукові дослідження таких вітчизняних учених, практиків і науковців, як Л.М. Бабій [1], О.М. Ващенко[4], А.І. Сухоруков [11], О.Д. Ладюк [11] та інші.

Зарубіжний досвід щодо запобігання та протидії відмиванню доходів, отриманих незаконним шляхом, особливо широко розглядають такі дослідники, як: А.В. Борисенко [2], С.А. Буткевич [3], М.В. Колдовський [6], І.М. Петюта [9], П.В. Ревенков [10], А.Н. Воронін [10].

Мета дослідження полягає в аналізі побудови систем фінансового моніторингу в зарубіжних країнах та їх порівняльній характеристиці.

Викладення основного матеріалу. Легалізація (відмивання) доходів – це процес, який за останні роки набув досить широкого розповсюдження. Термін “відмивання”, що використовується як на міжнародному рівні, так і вітчизняним законодавцем, з'явився на початку 20-х рр. XX ст. в США, коли злочинні угруповання вкладали кошти, отримані від своєї гангстерської діяльності, в мережу належних їм пралень для легалізації цих доходів. Основною метою злочинних організацій було одержання надприбутків, які слід якось легалізувати (відмити). Інакше зникає сенс у їх діяльності [1].

Відповідно до Закону України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму” легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом – це будь-які дії, пов'язані з коштами (власністю), одержаними (здобутими) внаслідок вчинення злочину, спрямовані на приховування джерел походження зазначених коштів (власності) чи сприяння особі, яка є співучасником у вчиненні злочину, що є джерелом походження зазначених коштів (власності) [5].

Підґрунтям функціонування ефективної системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом є створення нормативно-правової бази.

В Україні нормативно-правовою базою здійснення фінансового моніторингу є:

1. Закон України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму” від 28.11.2002 № 249-IV.

2. Указ Президента України 13 квітня 2011 року № 466/2011 “Про Положення про Державну службу фінансового моніторингу України”.

3. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 березня 2011 р. № 190-р “Про схвалення Стратегії розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму на період до 2015 року”.

4. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2011 р. № 143-р “Про перелік офшорних зон”.

5. Методичні рекомендації з організації фінансового моніторингу.

6. Кримінальний кодекс України та інші[8].

Особливості нормативно-правової бази та відповідальності за порушення законодавства у сфері фінансового моніторингу у зарубіжних країнах наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Характеристика нормативно-законодавчої бази у галузі боротьби з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом в зарубіжних країнах*

Країна	Законодавча база	Відповідальність за порушення законодавства
1	2	3
США	- законодавство про боротьбу з відмиванням грошей, який є складовою законодавства по боротьбі із зловживанням і наркотиками; - законодавство про корумповані організації, а також ті, що знаходяться під впливом рекетирів; - законодавство про психотропні речовини; - законодавство “Про забезпечення всеосяжного механізму для знищення і перешкоджання тероризму”	Карна відповідальність. Ув'язнення строком до 20 років. Штраф до 1 млн. дол. Або на суму, що вдвічі перевищує сукупну суму угод, по відношенню до яких пред'явлено обвинувачення (взалежності від того, яка сума більше)
Великобританія	- законодавство про карну відповідальність за легалізацію доходів, отриманих в результаті злочинних дій; - законодавство про протидію відмиванню грошей	Карна відповідальність. Покарання до 14 років позбавлення волі і штраф; за розголошення інформації - до 5 років; за недонесення про операції, що стали відомими за “відмивання” грошей – до 5 років
Франція	- Закон від 12 липня 1990 р. № 90-614 “Про участь фінансових інститутів у боротьбі з відмиванням грошей від незаконного обігу наркотиків”; - Валютно-фінансовий кодекс	Карна відповідальність. Позбавлення волі до 8 років. Штрафні санкції
Німеччина	- законодавство про боротьбу з торгівлею наркотиками і іншими формами організованої злочинності; - законодавство про виявлення доходів, отриманих злочинним шляхом	Карна відповідальність. Позбавлення волі на термін більше року
Італія	- Закон № 646 “Про боротьбу з мафією”; - Закон № 55 “Про діяльність фінансово-кредитних інститутів країни”	Карна відповідальність. Позбавлення волі на строк від 7 до 12 років і крупний штраф відносно осіб, зайнятих легалізацією доходів і майна, здобутого злочинним шляхом. При цьому покарання може бути збільшене, якщо такі ж дії здійснюють посадові особи, використовуючи при цьому своє службове положення

Закінчення табл. 1

1	2	3
Іспанія	- Закон від 29 грудня 1993 р. № 19/1993 “Про певні заходи проти відмивання незаконних доходів” (On determined preventive measures against money laundering); - інші законодавчі акти	Карна відповідальність. Позбавлення волі від 6 місяців до 6 років. При порушеннях обов'язків щодо виявлення незвичних операцій може бути накладено штраф на суму до 5 % від його установчого капіталу та

		позбавлення ліцензії на здійснення діяльності. Для фізичних осіб заборона займати керуючі посади до 10 років
Канада	- Закон “Про протидію відмиванню незаконних коштів та фінансуванню тероризму”; - інші законодавчі акти щодо легалізації доходів	Карна відповідальність. Штрафні санкції на суму до 2 млн. дол. США, а також позбавлення волі строком до 5 років
Австрія	- законодавство про валютні операції; - законодавство про банківську справу; - доповнення до Кримінального кодексу про відповідальність юридичних і фізичних осіб за відмивання грошей	Карна відповідальність. Ув’язнення на термін більше 3 років
Російська Федерація	- Федеральний закон від 7 серпня 2001 р. № 155-ФЗ “О противодействии легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем, и финансирование терроризма”; - законодавство у сфері фінансового моніторингу щодо координації дій суб’єктів первинного моніторингу	Карна відповідальність
Польща	- Закон від 16 листопада 2000 р. “Про протидію відмиванню грошей та фінансуванню тероризму”	Карна відповідальність. Позбавленням волі від 6 місяців до 10 років, передбачається конфіскація майна

* складено за [2, 3, 4, 6, 7, 10]

Зарубіжний досвід організації нормативно-правової бази щодо фінансового моніторингу свідчить про те, що найбільш високий рівень організації фінансового моніторингу та найжорсткіші умови покарання щодо порушення закону у сфері легалізації доходів у США. До державних органів виконавчої влади, які контролюють діяльність фінансової сфери, в США відносяться Організація з боротьби з фінансовими злочинами (U.S. Financial Crimes Enforcement Network), Податкове управління, Федеральна митна служба, Секретна служба Міністерства фінансів, Управління контролера грошового обігу адміністративних банків Міністерства фінансів, Міністерство фінансів, Міністерство юстиції, Федеральне бюро розслідування та інші уповноважені органи. Широковідомий американський правовий акт – PATRIOT Act 2001 (Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism) встановив три базових елементи системи протидії легалізації коштів, отриманих незаконним шляхом, і фінансуванню тероризму кожного суб’єкта фінансового моніторингу:

- 1) розробка внутрішніх процедур з протидії відмиванню незаконних активів;
- 2) процедура ідентифікації клієнта та його вигодоотримувачів;
- 3) процедура інформування про підозрілі операції.

Також у США законодавчо встановлено заборону на роботу з банками-“оболонками” (shell banks), що не мають фізичної присутності в країні реєстрації, постійного персоналу, не здійснюють ведення звітності та не є об’єктами нагляду з боку органів банківського регулювання та нагляду.

У рекомендаціях Міністерства фінансів США пропонується приділяти більше уваги фінансовим операціям стосовно угод на суми від 10 тисяч доларів США. Особливу обережність пропонується проявляти щодо трансакцій і банківських операцій, якщо є сумніви щодо ідентифікації клієнтів, трансакцій, що здійснюються за участю третіх країн тощо[3].

Щодо Федеративної Республіки Німеччини, то прийнятий там Закон про запобігання відмиванню грошей від 14.08.2002 р. визначає, що підрозділ фінансової розвідки Німеччини належить до складу поліції, і пріоритетними напрямками роботи даного підрозділу є:

1. збір та аналіз звітів про підозрілі фінансові операції;
2. передача результатів аналізу до правоохоронних органів;
3. статистичний аналіз звітів про підозрілі фінансові операції;
4. публікація щорічних звітів;
5. забезпечення установ, що зобов’язані здійснювати фінансовий моніторинг, інформацією про типології та методи відмивання кримінальних доходів;
6. співробітництво з іншими підрозділами фінансової розвідки.

Органом, який здійснює нагляд за діяльністю фінансових установ у Німеччині є Федеральне відомство нагляду за діяльністю фінансових установ (BaFin). Бундесбанк Німеччини є центральним банком цієї держави. Однак він не здійснює функцій регулювання та нагляду у сфері запобігання відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом та фінансуванню тероризму. Оскільки Бундесбанк проводить фінансові операції, віднесені до категорії комерційних (таких, як обмін валюти, зокрема, німецьких марок, яких ще залишилося не зданими до обміну на суму близько 15 млрд євро), а також погашення чеків Бундесбанку, відповідно до німецького законодавства він є фінансовою установою, що надає банківські послуги і, таким чином, має обов'язок щодо звітування про операції [6].

У Франції центральним органом системи запобігання легалізації кримінальних доходів та боротьби з фінансуванням тероризму є TRACFIN – підрозділ фінансової розвідки у складі Міністерства економіки, фінансів та індустрії Франції, основними підрозділами у складі якого є: центр збирання інформації; відділ фінансової експертизи; оперативний відділ. TRACFIN є органом, до якого надається інформація про відкриті в банках рахунки фізичних та юридичних осіб.

У законодавстві Франції не міститься вимог щодо надання інформації про фінансові операції у випадку, якщо сума фінансової операції перевищує певну межу. Ознаками для надання суб'єктами фінансового моніторингу інформації про фінансові операції є мотивована підозра стосовно того, що вона здійснюється з метою легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. Обов'язкові повідомлення на адресу TRACFIN мають надаватися також у випадках якщо встановлення особи власника чи бенефіціара юридичної особи викликає сумніви щодо трастового фонду чи спеціально створеного утворення з управління активами, в якому: невідомою є особа бенефіціара, або невідомою є особа довірителя. Крім того, додаткової уваги потребують також фінансові операції на суму понад 150 000 євро, якщо вони є незвичайно складними чи такими, що не мають очевидного економічного сенсу[6].

Підрозділом фінансової розвідки у Канаді є Канадський центр з аналізу фінансових операцій та звітів, що підпорядковується Міністерству фінансів Канади. Метою діяльності FINTRAC є сприяння громадській безпеці Канади і захист цілісності фінансової системи країни шляхом виявлення та запобігання легалізації доходів і фінансування тероризму.

Основні функції FINTRAC можна окреслити так:

- збирання та аналіз повідомлень про підозрілі операції від канадських фінансових інститутів;
- методологічна допомога суб'єктам фінансового моніторингу щодо ведення обліку та звітності;
- надання інформації правоохоронним органам за наявності підстав розглядати операції як такі, що спрямовані на легалізацію коштів, отриманих незаконним шляхом;
- сприяння обізнаності населення щодо питань, пов'язаних із протидією легалізації коштів, отриманих незаконним шляхом.

Правові норми PCMLTFA гарантують, що будь-яка особиста інформація, яка перебуває під контролем FINTRAC, захищена від несанкціонованого розкриття.

У Канаді обов'язковому фінансовому моніторингу підлягають операції, що перевищують 10 тис. дол. США. Серед суб'єктів фінансового моніторингу – іноземні банки, кредитні спілки та страхові компанії, що здійснюють свою діяльність на території Канади; фізичні та юридичні особи, що виступають посередниками при здійсненні операцій з цінними паперами та іншими фінансовими інструментами, управляють портфелем інвестицій, надають консультативні послуги; фізичні та юридичні особи, які здійснюють операції з іноземною валютою, перекази грошових коштів або перекази активів за допомогою будь-яких засобів через будь-яку особу або через електронні засоби перерахування коштів, видачу та погашення грошових переказів [2].

Уповноваженим органом Іспанії в системі державного фінансового моніторингу є Комісія з протидії відмиванню грошових коштів. Серед суб'єктів фінансового моніторингу слід зазначити аудиторів, бухгалтерів та податкових консультантів; організації, що здійснюють продаж антикваріату та предметів мистецтва. Суб'єкти фінансового моніторингу зобов'язані надавати інформацію підрозділу фінансової розвідки про операції у випадку, якщо вони пов'язані з передачею готівкових коштів, чеків або інших документів на пред'явника, а також про операції з резидентами офшорних юрисдикцій на суму, що перевищує 30 тис. євро.

В Італії фінансові організації повинні повідомляти про всі підозрілі операції в Ufficio Italiano dei Cambi (UIC) – спеціальний орган Банку Італії, який виконує функції фінансової розвідки.

Діяльність по протидії легалізації(відмиванню) злочинних доходів в Австрії здійснює спеціальний підрозділ, створений в складі Групи боротьби з організованою злочинністю (EDOK). Цей спеціальний підрозділ розглядає повідомлення щодо підозрілих операцій, що направляються кредитно-фінансовими інститутами. Також в Австрії законодавчо регламентована вимога кредитним організаціям і фінансовим інститутам при встановленні стосунків з клієнтом, відкритті і закритті рахунків, отриманні кредитів тощо з'ясувати правовий статус і докладні дані про іноземного клієнта[10].

Згідно із Законом Російської Федерації від 7 серпня 2001 року № 115-ФЗ “О противодействии легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем” операції, сума яких дорівнює або перевищує 600 тисяч російських рублів (близько 15 000 євро), та відповідають визначеним цим законом ознак сумнівності, підлягають обов’язковому контролю, що є заходом протидії легалізації доходів отриманих злочинним шляхом. Уповноважений орган, визначається Президентом Російської Федерації, і є федеральним органом виконавчої влади, завдання, функції і повноваження якого у сфері протидії легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом і фінансуванню тероризму встановлюються відповідно до діючого Федерального закону.

Органи державної влади Російської Федерації, органи державної влади суб’єктів Російської Федерації і органи місцевого самоврядування надають уповноваженому органу інформацію і документи необхідні для здійснення його функцій (за винятком інформації про приватне життя громадян), в порядку, встановленому Урядом Російської Федерації.

Центральний банк Російської Федерації надає уповноваженому органу інформацію і документи необхідні для здійснення його функцій, в порядку, погодженому Центральним банком Російської Федерації з уповноваженим органом [9].

Уповноваженим органом Польщі в системі державного фінансового моніторингу є Генеральний інспектор фінансової інформації (Generalny Inspektor Informacji Finansowej – GIIF), підпорядкований Міністерству фінансів. Мета GIIF – отримання, збирання, обробка та аналіз інформації для запобігання легалізації активів незаконного або невизначеного походження, та запобігання фінансуванню тероризму. Крім фінансових інститутів, суб’єктами фінансового моніторингу виступають також юристи, аудиторі, податкові консультанти, установи, чия діяльність пов’язана з електронними платежами, іноземні юристи, які надають правову допомогу на незалежній основі, посередники у бізнесі з нерухомістю, юридичні радники, що практикують за межами трудових відносин. Вони мають інформувати GIIF про операції, для проведення яких використовуються засоби, що, ймовірно, походять від незаконних або невизначених джерел незалежно від вартості і характеру операції [2].

У ході проведеного дослідження, можна зробити висновок, що системи організації фінансового моніторингу зарубіжних країн мають як спільні так і відмінні риси (рис. 1).

Рис. 1. Спільні та відмінні риси притаманні системам фінансового моніторингу зарубіжних країн

Спільні характеристики пов’язані із підпорядкуванням законодавчої бази міжнародним актам, нормативним документам, рекомендаціям. А також у кожній країні функціонує спеціальний орган, що відноситься до фінансової розвідки.

У багатьох країнах функції фінансового моніторингу покладені не тільки на уповноважений орган, але й на ряд спеціалізованих контролюючих органів у визначеній сфері діяльності, насамперед це центральні банки країн та регулятори фінансових ринків.

Відмінні риси полягають у національних особливостях протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. Найбільші відмінності присутні у визначенні відповідальності щодо порушення законодавства. А також розрізняють три моделі моніторингу операцій на предмет їх законності.

У першому випадку модель передбачає повідомлення вповноваженого органу про всі операції, сума яких перевищує нормативно встановлену межу. Друга модель передбачає інформування про операції, що викликають підозру. Третя модель має заборону на здійснення операцій з великою сумою готівкових коштів без участі фінансового посередника.

Загалом, системи фінансового моніторингу зарубіжних країн функціонують ефективно і в деяких аспектах можуть бути запроваджені в Україні.

Список використаної літератури:

1. *Бабій Л.М.* Відмивання “брудних” коштів: історія виникнення поняття, нормативне визначення, його сутність і суспільна небезпека / *Л.М. Бабій.* – Фінансовий моніторинг 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://libfor.com/index.php?newsid=1251>.

2. *Борисенкова А.В.* Системи державного фінансового моніторингу: зарубіжний досвід / *А.В. Борисенкова* // Вісник НАДУ. – 2011.

3. *Буткевич С.А.* Досвід США щодо запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом / *С.А. Буткевич* // Учен. зап. Таврич. нац. ун-та ім. В.И. Вернадського. – Т. 21 (60). – № 1. – 2008. – С. 68–74.

4. *Ващенко О.М.* Фінансово-економічний механізм національної системи протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом / *О.М. Ващенко* // Дисертація ДВНК “УАБС НБУ” Суми. – 2011. – С. 195.

5. Закон України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму” від 28.11.2002 № 249-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/249-15>.

6. *Колдовський М.В.* Світовий досвід боротьби з відмиванням грошей банківського сектора в сучасних умовах глобалізації фінансових ринків / *М.В. Колдовський* // Європейський вектор економічного розвитку : зб. наук. пр. – № 1 (4). – Д. : ДУЕП, 2008. – С. 26–32.

7. Офіційний сайт Федеральної служби з фінансового моніторингу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fedsfm.ru>.

8. Офіційний сайт Державної служби фінансового моніторингу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sdfm.gov.ua>.

9. *Петюта І.М.* Особливості адаптації міжнародного досвіду у боротьбі з легалізацією (відмиванням) коштів, одержаних злочинним шляхом, у банківській системі України / *І.М. Петюта* // Вісник ДонНУЕТ. – № 3(55). – 2012.

10. *Ревенков П.В.* Противодействие легализации преступных доходов в Европе / *П.В. Ревенков, А.Н. Воронин* // Международные банковские операции. – № 5. – 2009. – С. 48–54.

11. *Сухоруков А.І.* Фінансова безпека держави : навч. посібник / *А.І. Сухоруков, О.Д. Ладюк.* – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 192 с. – С. 83–112.

КОПИЦЯ Ірина Миколаївна – магістрант кафедри фінансів Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

– теоретичні та практичні аспекти системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом зарубіжних країн.

СМАГЛЮ Ольга Володимирівна – аспірант кафедри економіки Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

– питання розвитку системи фінансового моніторингу зовнішньоекономічних операцій.

Стаття надійшла до редакції 06.05.2013